

Hoofdstuk 1

HET RECHT: EEN GEHEEL VAN GEDRAGSREGELS

AFDELING 1.

ENKELE DEFINITIES

1. Een universeel aanvaarde definitie van het recht bestaat niet. De omschrijving die aan het begrip wordt gegeven en de rol die het speelt, verschillen van maatschappij tot maatschappij.

In de landen van continentaal West-Europa die een rechtsstelsel hebben dat is afgeleid van of sterk beïnvloed werd door het Franse of Duitse recht, bestaat er echter een vrij grote eensgezindheid omtrent de functie en de inhoud van het begrip recht.

2. Hoewel er onderlinge verschillen en afwijkende meningen zijn, leggen ook de meeste Belgische auteurs die het recht op positiefrechtelijke wijze omschrijven, de nadruk op een aantal centrale punten, zoals uit de hierna geciteerde definities blijkt:

- W. Delva: “Een geheel van voorschriften (normen), opgelegd door een bepaald maatschappelijk gezag, met het oog op een zekere (in de zin van rechtszekere) maatschappelijke ordening in rechtvaardigheid. (Hierbij is het onverschillig of die voorschriften al dan niet gelden, of al dan niet afdwingbaar zijn).”¹³
- M. Storme en M.E. Storme: “Het recht is een samenhangend geheel van activiteiten waarin volgens bepaalde procedures aan de hand van regels of andere modellen gepoogd wordt een juiste ordening te brengen in het geheel van de maatschappelijke verhoudingen, en waarbij men erin slaagt deze juiste ordening ook in zekere mate effectief af te dwingen op een geordende wijze.”¹⁴
- D. Simoens: “Het recht is een geheel van gedragsregels, die tot ordening van het maatschappelijk leven door de staat worden opgelegd en waarvan de naleving door de overheid wordt gesanctioneerd.”¹⁵

¹³ W. DELVA, *Algemene Beginselen van het Recht*, 1, Brussel, Story-Scientia, 1975, 3.

¹⁴ M. STORME en M.E. STORME, *Algemene inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 24.

¹⁵ D. SIMOENS, *Algemene Inleiding tot het Recht*, Brugge, die Keure, 1992, 1.

- B. De Groote, D. Bruloot en R. de Corte: “Volgens de klassieke rechtsopvatting wordt het recht omschreven als een geheel van gedragsregels, die de overheid heeft uitgewerkt en bindend oplegt aan de burgers ter bescherming van vitale maatschappelijke belangen”, (...) “niet alleen gedragsregels, maar ook handhavingsregels, die zich kunnen uitdrukken in het oprichten van instellingen en een arsenaal voorschriften over de wijze waarop die gedragsregels gehandhaafd moeten worden.”¹⁶
- M. Van Hoecke en B. Bouckaert: “In één zin is het recht te definiëren als de geïnstitutionaliseerde ordening van het menselijke handelen in de samenleving. Of nog: het recht is het geheel van afdwingbare regels die het menselijke handelen in de samenleving ordenen.”¹⁷
- G. Martyn, R. Devloo en Y. Jorens omschrijven het recht in een “werkdefinitie” als “een rationeel opgebouwd geheel van precies afgelijnde begrippen en normen waaraan van overheidswege opgelegde, minstens van overheidswege erkende, sancties kleven, die langs (evenzeer genormeerde) instellingen kunnen afdwongen worden en waarvan de bedoeling is de orde in de samenleving te organiseren, te handhaven of te herstellen.”¹⁸
- E. Lanckswaert: “Zeer algemeen kan recht worden omschreven als een geheel van regels, beslissingen en praktijken gericht op het ordenen van de menselijke betrekkingen en de samenleving.”¹⁹

3. Het recht als geheel van gedragsregels met de specifieke kenmerken zoals hierboven geschetst, noemt men het objectief recht (*le droit objectif*).

De juridische gedragsnorm heeft een hypothetische structuur. Aan bepaalde algemeen omschreven feiten worden bepaalde algemeen omschreven gevolgen gekoppeld voor degene tot wie de norm zich richt. Om de norm toe te passen op concrete feiten, moet men nagaan of die feiten beantwoorden aan de in de norm beschreven hypothese. Wanneer dit het geval is, duidt de norm aan welke rechtsgevolgen voortvloeien uit de bedoelde feiten.

Subjectieve rechten (*les droits subjectifs*) zijn juridisch bekrachtigde aanspraken en bevoegdheden die een rechtssubject op bepaalde zaken of jegens bepaalde personen kan uitoefenen om zijn doelstellingen te verwezenlijken.

4. Het privaatrecht (*le droit privé*) bevat die rechtsregels die de private rechtsverhoudingen tussen de burgers regelen.

¹⁶ R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen*, I, *Inleiding tot het recht*, Antwerpen-Cambridge, Intersentia, 2017, 10-11, nr. 12. Deze auteurs omschrijven recht niet alleen in een rechtspositivistische opvatting, maar wijzen ook op de mogelijke functionele, inhoudelijke en rechtseconomische benadering van het recht.

¹⁷ M. VAN HOECKE en B. BOUCKAERT, *Inleiding tot het recht in Studie Juri*, Leuven/Den Haag, Acco, 26ste editie, 2018, 37.

¹⁸ G. MARTYN, R. DEVLOO en Y. JORENS, *Kennismaking met recht en rechtspraak*, Brugge, die Keure, 2018, 4.

¹⁹ E. LANCKSWAERT, *Menselijke kracht in het recht. Een ontwikkelingsgerichte visie op het recht en de rechtspraak*, Brussel, Larcier, 2014, 184.

De belangrijkste bron van het Belgische burgerlijk recht is het Burgerlijk Wetboek (BW) van 21 maart 1804, dat al door Napoleon werd ingevoerd. In de voorbije twee eeuwen is het privaatrecht inhoudelijk sterk geëvolueerd ingevolge tal van wetswijzigingen (binnen²⁰ en buiten het BW), maar ook door evoluties in rechtspraak en rechtsleer. De structuur van de Napoleontische codex – met slechts drie boeken²¹ – is meer dan 200 jaar ongewijzigd gebleven.

Onder impuls van minister van Justitie Koen Geens is met ingang van 1 november 2020 een nieuw Burgerlijk Wetboek ingevoerd, bestaande uit de volgende boeken:

boek 1. Algemene bepalingen;

boek 2. Personen, familie en relatievermogensrecht;

boek 3. Goederen;

boek 4. Nalatenschappen, schenkingen en testamenten;

boek 5. Verbintenissen;

boek 6. Bijzondere overeenkomsten;

boek 7. Zekerheden;

boek 8. Bewijs;

boek 9. Verjaring.

Sinds 1 november 2020 draagt het Burgerlijk Wetboek van 21 maart 1804 het opschrift “oud Burgerlijk Wetboek”. Het achtste boek “Bewijs” was het eerste van het (nieuwe) Burgerlijk Wetboek dat wettelijk vorm en inhoud heeft gekregen en op 1 november 2020 in werking is getreden.²² Inmiddels is ook het goederenrecht gemoderniseerd en zal boek 3 in werking treden op 1 september 2021.²³ Hoogstwaarschijnlijk zullen niet alle boeken *in globo* worden ingevoerd. Zo is voorgesteld om de codificatie van het in 2018 hervormde huwelijksvermogensrecht (onderdeel van het relatievermogensrecht) uit boek 2 te koppelen aan de codificatie van het tezelfdertijd hervormde erfrecht uit boek 4.²⁴ Over de inhoud van het voorgestelde nieuwe verbintenissenrecht²⁵ dat in boek 5 moet worden ingevoegd – en waarin ook plaats is gereserveerd voor een aangepast buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht – bestaat veel meer discussie. In andere domeinen, zoals het personen- en familierecht, moet een gecoördineerde hervormingsoefening nog van start gaan.

Het publiekrecht (*le droit public*) regelt de uitoefening van het staatsgezag.²⁶

²⁰ De wethistorische ontwikkeling van alle bepalingen die het BW in 2004 bevatte, is tweetalig weergegeven in D. HEIRBAUT en G. BAETEMAN (red.), *Cumulative editie van het Burgerlijk Wetboek*, II dln., Gent, TPR, 2004, 2263 p.

²¹ Boek I. Personen; Boek II. Goederen en verschillende beperkingen van eigendom; Boek III. Op welke wijze eigendom verkregen wordt.

²² Art. 2, 3 en 75 wet 13 april 2019 tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoering van boek 8 “Bewijs” in dat Wetboek, *BS* 14 mei 2019, 46353.

²³ Art. 2 en 39 wet 4 februari 2020 houdende boek 3 “Goederen” van het Burgerlijk Wetboek, *BS* 17 maart 2020, 15753.

²⁴ Wetsvoorstel houdende boek 2, titel 3, “Relatievermogensrecht” en boek 4 “Nalatenschappen, schenkingen en testamenten” van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55-1272/1.

²⁵ Wetsvoorstel tot invoering van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer BZ 2019, nr. 55-174/1.

²⁶ Voor een basiswerk, zie J. VANDE LANOTTE, G. GOEDERTIER, Y. HAECK, J. GOOSSENS en T. DE PELSMAEKER, *Belgisch Publiekrecht*, II dln., Brugge, die Keure, 2015, 1549 p.

5. Rechtsfeiten (*les faits juridiques*) zijn feiten waaraan de rechtsregel gevolgen verbindt.

Rechtshandelingen (*les actes juridiques*) zijn menselijke wilsverklaringen waaraan het recht rechtsgevolgen verbindt en die gesteld worden om deze rechtsgevolgen mee te brengen.

Rechtsgevolgen (*les effets juridiques – les conséquences juridiques*) zijn gevolgen die het recht koppelt aan feiten die beantwoorden aan de hypothese die in de norm vervat ligt.

AFDELING 2.

CENTRALE ELEMENTEN IN HET BEGRIP RECHT

6. Ondanks de verschilpunten zijn er een aantal elementen die in de meeste (positiefrechtelijke) definities van het recht terugkomen. Het gaat over een geheel van gedragsregelen. Deze gedragsregelen worden opgelegd door de maatschappij. Zij beogen de ordening van de maatschappij. De overtreding ervan wordt gesanctioneerd.

Op deze punten wordt hierna kort ingegaan.

A. Een geheel van gedragsregelen met bijkomende institutionele voorschriften

7. Rechtsregelen verschillen fundamenteel van natuurwetten en wetenschappelijke regelen. Deze laatste geven de werkelijkheid op een of ander punt weer. Rechtsregelen daarentegen schrijven een gedragswijze voor. Zij formuleren een bevel of een verbod. Zij bepalen hoe het moet, niet hoe het is.

8. Hoewel de rechtsregel normalerwijze een bevel of verbod inhoudt, is de intensiteit van dit bevel of verbod uiteenlopend.

a) Op de eerste plaats is de toepasbaarheid van de rechtsregel in bepaalde gevallen afhankelijk van de wil van de burger zelf. Sommige rechtsregelen zijn slechts van toepassing op diegene die dit zelf wil door gebruik te maken van een bepaalde juridische instelling. Zo gelden de plichten van de echtgenoten enkel voor diegenen die beslissen te huwen. Wie geen koopcontract sluit, wordt niet beïnvloed door de regelen inzake de koopovereenkomst. Andere rechtsregelen gelden ongetwijfeld voor iedereen (bv. strafrecht).

b) Verder is er het onderscheid tussen aanvullend en dwingend recht.

Sommige juridische normen zijn *imperatief of dwingend*: men kan niet op geldige wijze ervan afwijken. Dit is het geval voor het publiekrecht en voor de meeste delen van het personen- en familierecht, dat nochtans onderdeel is van het privaatrecht.

Andere normen zijn *suppletief of aanvullend*: men kan zelf geldig een afwijkende regeling bedingen die voorrang heeft op de wijze waarop de wet dezelfde rechtsverhouding reguleert.

Zo is de wettelijke regeling van de koop-verkoopovereenkomst uit het Burgerlijk Wetboek (BW) enkel van toepassing indien de partijen zelf geen andere afspraken hebben gemaakt. Is dit wel het geval, dan primeert de tussen de partijen bedongen regeling.

9. Gedragsregelen zijn de kern van het objectief recht. Dit objectief recht omvat naast gedragsregelen echter ook een aantal bijkomende voorschriften die het nodige institutioneel en begripsmatig kader vormen voor de formulering en de toepassing van de eigenlijke gedragsregels en die de afdwinging ervan verzekeren (grondwettelijke, administratieve en gerechtelijke organisatie, niet-normatieve begripsomschrijvingen).

B. Rechtsregelen worden opgelegd door de maatschappij

10. Er zijn meerdere soorten gedragsregels: morele, juridische, religieuze, sportieve... Rechtsregelen onderscheiden zich van andere gedragsregels doordat zij hun gelding ontleen aan de wil van de maatschappij.

In maatschappijen met een minder ontwikkeld rechtsstelsel kan deze wil in belangrijke mate blijken uit een gewoonte, een constant gedragspatroon van de leden van de gemeenschap. In meer moderne maatschappijvormen daarentegen wordt de opdracht om rechtsregelen te formuleren en aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen, toevertrouwd aan bijzondere wetgevende organen. In België bv. worden op federaal niveau wetten uitgevaardigd door het parlement, terwijl de uitvoerende macht o.m. in koninklijke besluiten nadere regelen bepaalt voor de toepassing van de wetten.

C. Het doel van rechtsregelen: de ordening van de maatschappij

11. Het doel van de rechtsregelen is de ordening van de samenleving te verzekeren. Dit vereist op de eerste plaats dat een evenwicht wordt verzekerd tussen de conflicterende belangen van de verschillende leden van de maatschappij. Dit evenwicht kan enkel worden gerealiseerd door, in het algemeen belang, beperkingen op te leggen aan eenieders vrijheid.

12. Verder moet vorm worden gegeven aan de in vele opzichten onontbeerlijke samenwerking tussen de leden van de maatschappij. Geleidelijk aan zijn op deze wijze politieke, administratieve en gerechtelijke instellingen ontstaan die tot taak hebben rechtsregelen te formuleren, toe te passen en te handhaven. Langs vennootschappen en verenigingen allerhande wordt vorm gegeven aan samenwerking op een ander vlak dan de organisatie van de maatschappij als dusdanig.

13. De kwaliteit van de maatschappij-ordening die het recht beoogt, is in vele opzichten afhankelijk van de kwaliteit van de gehanteerde rechtsregelen. Deze moeten rechtszekerheid bieden, rechtvaardig en doeltreffend zijn.

a) Een duurzame maatschappelijke ordening kan enkel worden bereikt indien de juridische regelen voldoende rechtszekerheid bieden. Hiervoor moeten de rechtsregelen voldoen aan een aantal technisch-juridische eisen.

Goed recht impliceert o.m. *voorspelbaarheid* van de gedragsregel: de burger moet voldoende mogelijkheden hebben om vooraf precies te weten welk gedrag van hem wordt verwacht.

Recht wordt bij voorkeur ook gekenmerkt door zijn relatieve *vastheid*. Veranderen de rechtsregelen te frequent, dan komt meteen de voorspelbaarheid ervan in het gedrang.

Algemeenheid is een derde facet van de rechtszekerheid. Kenmerkend voor een regel is dat deze niet beperkt blijft tot één enkel geval, maar een zekere algemene draagwijdte heeft. Dit is ook zo voor rechtsregelen. Deze beogen van toepassing te zijn op alle of een aantal gelijkaardige concrete gevallen. Zij zijn dan ook meestal abstract geformuleerd. Hoe meer er specifieke regelen gelden voor beperkte categorieën van gevallen, hoe moeilijker het recht kenbaar en voorspelbaar is.

De regels uit een bepaald deel van het recht moeten ten slotte *onderling consistent* zijn met de regels uit een ander deel van het recht. Het gevaar op tegenstrijdigheden neemt uiteraard toe naarmate de complexiteit van het recht toeneemt.

b) Recht is ook enkel aanvaardbaar indien de maatschappij-ordening die het invoert inhoudelijk aanvaardbaar, rechtvaardig, is.

Wat rechtvaardig is of niet, is in ruime mate afhankelijk van maatschappelijke en filosofische opvattingen. De inhoud van het begrip rechtvaardigheid verandert dus tot op zekere hoogte met plaats en tijd. Dit geldt dus ook voor het recht. In een maatschappij waar geen volledige eensgezindheid is omtrent maatschappelijke en filosofische vragen, dringt er zich voor de wetgever dan ook een zeker juridisch pluralisme op waardoor de uiteenlopende opvattingen zoveel mogelijk worden gerespecteerd.

Anderzijds zijn er ook een aantal essentiële menselijke waarden die steeds door elke rechtsorde, die naam waardig, moeten worden gerespecteerd.

Deze algemene waarden komen o.m. tot uiting in de bescherming van een aantal grondrechten, o.m. door de meeste nationale grondwetten en door een aantal internationale conventies zoals het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM).

c) Rechtsregelen moeten ook doeltreffend zijn. Wanneer de wetgever een bepaald economisch of sociaal resultaat wil bewerkstelligen, is de doeltreffendheid van de ingreep afhankelijk van de aangepastheid van de middelen aan de beleidsdoelstellingen. Welke juridische middelen moeten worden aangewend, is veelal afhankelijk van niet-juridische gegevens. In vele gevallen is de doeltreffendheid van het recht dan ook afhankelijk van de mate waarin de wetgever erin slaagt de relevante niet-juridische gegevens op te nemen in juridische normen.

14. Om de kwaliteit van het recht als instrument voor een degelijke maatschappelijke ordening te toetsen en te verbeteren, wordt de laatste jaren gepleit om de techniek van de wetsevaluatie in het Belgische recht in te voeren.

D. Rechtsregelen worden gehandhaafd door of krachtens het maatschappelijk gezag

15. In hun typische vorm houden rechtsregelen een bevel of verbod in, opgelegd met het oog op de ordening van de maatschappij. Wil de beoogde maatschappelijke ordening worden bereikt, dan is het nodig dat juridische normen ook effectief worden nageleefd. Rechtsregelen worden dan ook meestal hierdoor gekenmerkt dat maatregelen zijn getroffen om de naleving ervan te verzekeren.

Dit geschiedt op twee vlakken.

a) In het algemeen is de uitvoerende macht ermee belast de wetten en decreten ten uitvoer te leggen door uitvoeringsmaatregelen allerhande.

De werking van de uitvoerende macht wordt geregeld in het administratief recht.

b) Verder staat de rechterlijke macht in voor de sanctionering van overtredingen van de rechtsregel.

In het publiekrecht neemt de overheid zelf, meer bepaald langs het Openbaar Ministerie, het initiatief om de overtreding van belangrijke rechtsregelen te sanctioneren door de dader van de overtreding voor de strafrechtbank te vervolgen.

In het privaatrecht daarentegen moet de burger gewoonlijk zelf het initiatief nemen voor de handhaving van de rechtsregelen waar hij belang bij heeft. Hij moet zelf langs een gerechtelijke procedure zijn rechten kracht bijzetten om de overtreding van de regel te laten sanctioneren. Laat bv. een koper na de door hem gekochte goederen te betalen, dan zal de verkoper zelf het initiatief moeten nemen om langs een gerechtelijke procedure een veroordeling tot betaling te vorderen. Slechts in uitzonderlijke gevallen zal de burger een overheidsorganisme kunnen inschakelen ter afdwinging van zijn burgerlijke rechten.²⁷

In sommige rechtstakken is de afdwingbaarheid gering omdat effectieve sancties ontbreken. Dit is het geval in het grondwettelijk recht en het internationaal publiekrecht.

E. Synthese

16. Het recht is een geheel van gedragsregelen en ermee samenhangende institutionele voorschriften, uitgevaardigd en gehandhaafd door of krachtens het maatschappelijk gezag, met het oog op een doeltreffende, rechtszekere en rechtvaardige ordening van de maatschappij.

²⁷ Dit is bv., onder wettelijk bepaalde voorwaarden, het geval voor de inning en invordering van achterstallige onderhoudsbijdragen. Hiervoor kan de onderhoudsgerechtigde een beroep doen op de DAVO, krachtens de wet van 21 februari 2003 tot oprichting van een Dienst voor alimentatievorderingen bij de FOD Financiën, BS 28 maart 2003.